

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בְּחֻקְתֵי תַשַּׁע"ד

להרגיש את ערכו של כל אדם ולכַבְדו

שני מיני שומא - גם בארץ ישראל

יש עוד דבר בפרשתנו שהתורה קצבה לו ערך קבוע, חוץ מבני אדם, והוא - שדה אחוזה בארץ ישראל! התורה מצווה: "וְאִם מִשְׁדֵּה אֲחֻזְתּוֹ יִקְדִּישׁ אִישׁ לָהּ - וְהָיָה עֲרֶכְף לְפִי זָרְעוֹ, זָרַע חֹמֶר שְׂעָרִים בְּחֻמְשִׁים שְׁקָל כֶּסֶף" (ויקרא כז, טז). כלומר, הבא לפדות שדה זו מן ההקדש, צריך לשלם חמישים שקל כסף עבור כל בית פור שעורים שיש בה. "אם מְשַׁנֵּת הַיֵּבֶל יִקְדִּישׁ שְׂדֵהוּ", משלם עבורה הקונה את הסכום הנ"ל (עבור ארבעים ותשע שנה שעתידיה השדה להיות ברשותו, עד שתצא ממנו בשנת היובל הבאה ותשוב לבעליה). "וְאִם אַחַר הַיֵּבֶל יִקְדִּישׁ שְׂדֵהוּ", הרי הוא משלם פחות, "עַל פִּי הַשָּׁנִים הַנּוֹתָרֹת עַד שְׁנַת הַיֵּבֶל" (שם, יז-יח). אבל המחיר הבסיסי הוא קצוב - "זָרַע חֹמֶר שְׂעָרִים בְּחֻמְשִׁים שְׁקָל כֶּסֶף", ללא הבדל אם הקדיש שדה עידית או שדה זיבורית (עי' רש"י שם, טז).

חושבני שגם כאן טמון אותו רעיון: אמנם ארץ ישראל היא ארץ טובה מבחינה גשמית - "אֶרֶץ חֹטָה וְשֹׁעֲרָה וְגִפְנֵי וְתַאֲנָה וְרִמּוֹן, אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדָבָשׁ" (דברים ח, ח) - ובתור שכזו, יש לקרקעותיה מחיר כמו לכל קרקע אחרת, אבל חוץ מזה, יש לארץ ישראל גם ערך רוחני, כמו שאומר ר' יהודה הלוי (בקינה "ציון הלא תשאליו"): "חַיֵּי נְשָׁמוֹת אֲוִיר אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל! שאויר ארץ ישראל מְחַיֶּה לא רק את הגוף, אלא גם את הנשמה. ישנן מצוות רבות שאי אפשר לקיימן אלא בְּאֶרֶץ, ולפי מה שמסבירים רש"י בקיצור (דברים יא, יח) והרמב"ן באריכות (ויקרא יח, כה)², המקום האמיתי לקיום המצוות כולן, אפילו אלו שאינן תלויות בארץ (כמו שבת ופסח ותפלין ומזוזה), הוא רק בארץ ישראל³, ומה שמקיימים אותן גם בחוץ לארץ הוא רק בבחינת "הַצִּיבִי לָךְ צִיָּנִים" (ירמיהו לא, כ), לזכירה בעלמא, כדי שלא נשכח איך מקיימים אותן בְּאֶרֶץ⁴.

הַאֲבָן עֲזָרָא בְּפִרְשָׁתָא וּשְׁלַח, עַל הַפְּסוּק "וַיָּבֵא עֲצָב שְׁלֹם עִיר שְׁכָם... וַיִּקַּן אֶת חֲלֻקַת הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר נָטָה שָׁם אֶהְלוֹ" (בראשית לג, יח-יט) אומר: "והזכיר זה הכתוב [שיעקב קנה את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו, ולא שְׁכָרָה או ביקש לחנות בה חנינם], להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל, ומי שיש לו בה חלק - חשוב הוא כחלק עולם הבא". [כמובן, זהו רק כשמשתמשים בא"י כמו שצריך. אם לא משתמשים בה כמו שצריך, הרי אנו אומרים פעמים ביום, "הַשְּׁמְרוּ לְכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם... וְחָרָה אַף ה' בְּכֶם... וַאֲבִדְתֶם מִהָרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטְּבָה". אבל אם משתמשים בא"י כמו שצריך, אז היא "כרטיס כניסה" לעולם הבא]. כמה עולה "מגרש" בעולם הבא? גם אם היינו רוצים לשלם את דמי המגרש הזה - לא היינו יכולים, מפני שהמשנה אומרת, "יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה" (אבות פ"ד מ"ז). הרי שגם אם נאסוף את כל הכסף שבעולם,

למה קבעה התורה שני מיני שומא לאדם?

התורה מדברת בפרשתנו על אדם שרוצה לחייב את עצמו בנדר, לתת סכום כסף מסויים להקדש. אחת הדרכים להתחייבות כזו היא, שיאמר הנודר: "דְּמִי שׁוּרֵי עֲלִי" [להקדש], או "דְּמִי בֵּית זֶה עֲלִי" [להקדש]. כמו כן יכול הנודר לומר על אדם מסויים, "דְּמִי אדם פלוני עלי" [להקדש]. אבל יש גם אפשרות אחרת להתחייב בדמי אדם מסויים להקדש (ודוקא אדם! לא בית, לא סוס ולא פרה, ולא שום חפץ אחר). והיא, שיאמר הנודר: "עֶרְךְ אדם פלוני עלי"¹.

מה ההבדל בין נְדָר בלשון "דמי" לנדר בלשון "ערך"? ההבדל הוא, שהנודר בלשון "דמים" חייב לתת להקדש את שוויו של האדם הנידר כפי שהיה נישום לו היה עומד להמכר כעבד בשוק, כאשר הנתונים המשפיעים על מחירו הם: גילו, פחו, מידת חריצותו, כשרונותיו ועוד. דמיו של אדם מסויים נתונים אפוא לשינוי, כפי תנודות המחירים בשוק. לעומת זאת, הנודר בלשון "ערך", חייב לתת להקדש סכום כסף קבוע שקצבה התורה לפי שנותיו של הנערך ולפי מינו (זכר או נקבה). לזכר מבין עשרים שנה עד בן שישים שנה - חמישים שקל כסף; לנקבה מבין עשרים שנה עד בת שישים שנה - שלשים שקל כסף, וכן לכל גיל וגיל הסכום הקצוב לו, כפי שכתוב בפרשתנו (ויקרא כז, ב-ח). אין שום נתון שמשפיע על "ערכו" של האדם, חוץ מגילו ומינו, בין שיהיה חלש או חזק, חכם או טפש, חרוץ או עצלן, מיומן במלאכה או בלתי מיומן.

למה נתנה התורה שני סוגי מחירים לְאָדָם - "ערך" ו"דמים"? נראה לבאר, שזהו מפני שְׁלֵאָדָם אכן ישנם שני סוגי מחירים. יש לו "מחיר של עולם הזה", שנמדד לפי כח העבודה שלו ומה שניתן להפיק ממנו בעיני עולם הזה (לו היה נמכר לעבד, כנ"ל), וְאֵלּוֹ הֵם "דמיו" של האדם, אך יש לו גם "מחיר של עולם הבא" - היינו ערכו הרוחני לחיי עולם הבא - שזהו "ערכו" של אדם. ערך זה, כשהוא מתורגם למונחים ממוניים, הוא בעל שיעור אין-סופי, שהרי חיי עולם הבא הם נצחיים. כמה צריך אפוא לתת הנודר להקדש, כאשר קבל עליו לתת להקדש את "ערכו" של פלוני? - אליבא דאמת, היה עליו לתת להקדש סכום כסף אין סופי! שהרי אין גבול לערכו של האדם! אם נדרוש אפוא מאדם כזה לתת להקדש את שווי נדרו, לא יספיקו לו כל אוצרותיו! יצטרך לתת להקדש את כל אשר לו, וגם זה לא יספיק. תמיד יצטרך לשלם עוד. לכן, חסה התורה על הנודר הזה, וקצבה לו סכום קבוע, שרק אותו יצטרך לתת להקדש, ולא יותר.

היה מנצח את חבריו בדברי תורה.⁸

מספרים על הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל, שבא פעם לבית מדרש אחד, וראה שהלומדים צועקים זה על זה: "טיפש", "עם הארץ", ועוד מחמאות כאלו. אמר להם: "רבותי, כך לא לומדים תורה! צריך ללמוד עם דרך ארץ". למחרת שב לשם, וראה שעל כל דבר הם אומרים זה לזה: "כן, מסתמא כבודו צודק!" "כן, ודאי כבודו צודק!" אמר להם: "רבותי, גם כך לא לומדים תורה! אמנם דרך ארץ קדמה לתורה (ויק"ר ט, ג), אבל אחרי הדרך ארץ צריכה לבוא תורה!" אי אפשר להסכים לפשט שאינו נכון רק בגלל דרך ארץ. אם צריך לחלוק על ה"חברותא", יש לעשות זאת! הגמרא הרי אומרת, "כל תלמיד חכם שאינו קשה ככרזל - אינו תלמיד חכם" (תענית ד, א). תלמיד חכם צריך א"כ לעמוד על דעתו בתקיפות. מאידך גיסא, הגמרא אומרת מיד, "אפילו הכי, מיבעי ליה לאיניש למילף נפשיה בניחותא" (שם). למרות שצריך לעמוד על דעתו, צריך להרגיל את עצמו לעשות זאת בנחת. לשמור על כבודו של השני, ולא להגדר לפגיעות אישיות. צריך א"כ את שני הדברים. מצד אחד - לעמוד על דעתי כל עוד אין הוכחות נגדי, מצד שני - לכבד את השני. תלמידי רבי עקיבא מתו על שלא נהגו מספיק כבוד זה בזה. צריך א"כ להזהר בזה מאד.

התורה חסה על כבודו של כל אדם

גם בפרשה הקודמת ראינו, כמה חסה התורה על כבודו של כל אדם. "אַל תונו איש את אחיו" (ויקרא כה, יד) - זו אונאת ממון (רש"י שם). "וְלֹא תונו איש את עַמִּיתוֹ" (שם, יז) - זו אונאת דברים, שלא יקניט את חברו (רש"י שם). לא לצער יהודי בשום צורה שהיא, בשום דבר, גם לא ברמז, "אני יותר טוב ממך, אני לא עשיתי דברים שאתה עשית", או משהו כזה. "אם היה בעל תשובה - אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים. אם היה בן גרים - אל יאמר לו זכור מעשה אבותיך" (ב"מ נח, ב. וע"ש עוד דוגמאות). כל דבר שעשוי לפגוע בו או להעליב אותו בכל צורה שהיא - העושה אותו עובר על לאו מפורש של אונאת דברים. הלאו של אונאת דברים עוד יותר חמור מהונאת ממון (שם). צריך א"כ להזהר בזה מאד, לא לפגוע בשני בשום דרך. לא לומר לו "חמור" כשלא הבין את הפשט בגמרא, וגם מחוץ לגמרא לא לומר לו "חמור", או כינויים דומים. לשמור על כבודו בכל צורה שהיא, לא לצער בשום צורה שהיא.

גם עבד עברי - התורה חסה על כבודו, ומלמדת אותנו איך להתייחס אליו בכבוד. "כִּי עֲבָדִי הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, לֹא יִמְכְּרוּ מִמֶּנְךָ עֶבֶד" (ויקרא כה, מב). אסור למכור אותו בדרך של בזיון, על אבן המקח (רש"י שם), או לפרסם בעיתון "יש לי עבד למכור", אלא יש למכרו בצנעה. גם אחרי שכבר נמכר - "לֹא תִרְדֶּה בוּ בַפֶּרֶךְ" (שם, מג). אסור לבקש ממנו עבודה שאינה דרושה לי, רק בשביל להעסיק אותו, למשל: לבקש ממנו להכין לי כוס תה, בעוד שאינני מעוניין כלל לשתות כרגע (ע"י רש"י שם). כמו כן אסור להטיל עליו עבודה שאין לה קצבה, לומר לו: עבוד כאן בשדה עד שאחזור מן העיר (רמב"ם הלכ"ע עבדים פ"א ה"ו). מותר לצוות עליו לעבוד שם שעה, או שעתים, או עד שתשקע השמש

דולרים ויורו ושקלים, לא נגיע למחירה של הנאה הכי קטנה של עולם הבא. ממילא, לא נוכל לעולם לשלם עבור מגרש בעולם הבא. ואם תִּלְקַּח בארץ ישראל חשוב כחלק בעולם הבא, כפי שאומר האבן עזרא, הרי שגם מחירו של שדה אחוזה בארץ ישראל הוא אין סופי! גם אותו לא נוכל לשלם לעולם! לכן קבעה התורה גם כאן מחיר קצוב - "זֶרַע חֹמֶר שְׁעָרִים בְּחֻמְשֵׁים שְׁקָל כֶּסֶף" - כדי שניתן יהיה בכל זאת לגאול את השדה מן ההקדש.

ויכוח בהלכה - רק מתוך שמירת כבודו של הצד

השני

כפי שהזכרנו, פרשת ערכים מלמדת אותנו, שערכו של אדם הוא אין סופי, ולכן צריכה היתה התורה לקבוע סכום קצוב שאדם יכול לעמוד בו, אם קיבל עליו לתת להקדש את ערכו של אדם מסוים. פרשה זו מתאימה מאד לימים אלו, בהם אנו צריכים לחזק בקרבנו את ההרגשה, כמה רב ערכו של כל אדם - כתיקון להנהגתם של תלמידי רבי עקיבא, שמתו בתקופה זו מפני שלא נהגו כבוד זה בזה (יבמות סב, ב).

כשמנסים להבין מה פירוש "לא נהגו כבוד זה בזה" - חושבני שניתן לראות דוגמא לכך, במעשה נורא שמובא בגמרא [במקום אחר, לא במקום בו הגמרא מדברת על פטירת תלמידי רבי עקיבא]. הגמרא מספרת, שיהודה בן נחמיה - אחד מתלמידי רבי עקיבא - התנכח פעם עם רבי טרפון בהלכה, וניצחו. "צהבו פניו של יהודה בן נחמיה"⁵. הוא שָׁמַח על נצחוננו, עד ששמחתו נראתה על פניו. "אמר לו רבי עקיבא: יהודה, צהבו פניך שֶׁהִשְׁבַּתְתָּ אֶת הַזִּקְנָה?!" - כל כך אתה שמח?! - "תִּמְהַנֵּי אִם תֹּארוּךְ יָמִים"⁶! אמר רבי יהודה ברבי אלעאי: אותו הפרק - פרוס הפסח היה (כשבועים לפני חג הפסח). כשעליתי (לרגל) לעצרת שאלתי אחריו: יהודה בן נחמיה היכן הוא? אמרו לי: נפטר והלך לו!" (מנחות סח, ב) כפי ששיער רבי עקיבא, יהודה בן נחמיה לא האריך ימים, ונפטר בסמוך מאד לאותו מעשה. כנראה היה בין תלמידי רבי עקיבא שמתו בין פסח לשבועות.

אם יהודה בן נחמיה היה שמח רק על כך שהאמת נמצאה כדבריו - זה לא היה נורא כל כך. מותר להתנַכֵּחַ בהלכה, ומותר גם לשמוח שהאמת כמותי. אבל לשמוח בכשלונו של רבי טרפון - זה כבר לא בסדר. זה כבר חמור מאד. צריך לכאוב לך על כך שרבי טרפון נכשל וטעה, ולא לשמוח. יפה שאתה לומד תורה ושמח, אבל מותר לך לשמוח רק במה שאתה יודע, ולא במה שרבי טרפון אינו יודע וטועה⁷. על זה אסור לך לשמוח. זוהי כבר פגיעה בכבודו של רבי טרפון. רבי טרפון אולי לא הבחין כלל בשמחה של יהודה בן נחמיה. אבל רבי עקיבא הבחין בה ועמד על טיבה, ולכן אמר לו "תִּמְהַנֵּי אִם תֹּארוּךְ יָמִים". לשמוח בכשלונו של רבי טרפון, זוהי כבר סבה מספקת בשביל תלמיד של אדם גדול כרבי עקיבא, שלא להאריך ימים. זו, כנראה, דוגמא למה שאמרה הגמרא, שתלמידי רבי עקיבא לא נהגו כבוד זה בזה. היו שמחים בכשלונו של השני, כשאחד

ארבע כוסות ביין של שביעית, אפשר שהסברא בזה היא, משום שרק מעשה השתיה צריך שיהיה בדרך חירות, הן מצד היין, שיהיה מזוג ולא חי (פסחים קח, ב), והן מצד האדם, שישתה אותו בהסבה (פסחים קח, א). אבל מצד מקורו של היין - לא אכפת לנו מה שהוא בא מן ההפקר, שכן דבר זה לא ניכר כרגע, בליל הסדר, ולכן אין בזה סתירה ל"דרך חירות" הנדרשת עתה.

להרגיש את השני - תנאי בקבלת התורה

להרגיש את השני ולכבדו, זהו גם אחד התנאים הנדרשים לקבלת התורה. ישראל מקבלים את התורה רק אם הם כאיש אחד, כפי שמתארת התורה את חניית בני ישראל בהר סיני: "וַיִּתֵּן יְשׁוּעַ וְשָׁרְאֵל נֶגֶד הָעָר (שמות יט, ב). בכל המסעות כתוב "ויחנו" בלשון רבים, רק במתן תורה כתוב "וייתן" בלשון יחיד, "כאיש אחד בלב אחד" (רש"י שם). הרגישו אחדות מוחלטת. זהו תנאי למתן תורה, שישראל יהיו מאוחדים, כי אין מתן תורה לשש מאות אלף יחידים, אלא רק לכלל ישראל כגוף אחד¹². וכשמרגישים גוף אחד, אין מקום לשמוח בכשלוננו של השני, שהרי הוא כגופי.

זהו כנראה הטעם לכך, שיום מתן תורה נקרא בתורה "יום הקהלה"¹³ (דברים ט, י; ד, יח, טז). כי ביום הזה הפסקנו להיות יחידים ונהיינו "קהלה"¹⁴. לא עוד אוסף של יחידים, אלא עם אחד ואחדות אחת¹⁵. כולנו גוף אחד. התורה הרי מצוה "וְאֶהְיֶה לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" (ויקרא יט, יח). מה פירוש "כְּמוֹךָ"? הרי "לא יקבל לב האדם, שיאהב את חברו כאהבתו את נפשו" (רמב"ן שם), שזהו נגד הטבע¹⁶! אלא שאם מרגישים שהשני הוא כגופי ממש, וכמו שבאר הרמ"ק, ש"כל ישראל ערבים זה בזה" (סנה' כו, ב) הוא מלשון תערוכות, "שממש יש בכל אחד חלק מחבירו" (תומר דבורה פ"א מידה ד'), וכל נשמות ישראל משותפות ומעורבות זו בזו - אפשר להגיע ל"כְּמוֹךָ".

לשמוח בשמחתו של אדם, או להשתתף ח"ו בצערו - זהו יסוד גדול ב"וְאֶהְיֶה לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ". לא לחשוב שאם יש כבוד לשני, זה מוריד מהכבוד שלי. לשמוח שיש לשני כבוד, ולשמוח שטוב לשני. יותר קל להשתתף בצער של השני מאשר להשתתף בשמחה של השני, אבל צריך לדעת גם לשמוח בשמחה של השני. לרצות שיהיה לשני כבוד וגם שמחה.

אחד מרבותי ז"ל שלא היה חוגג את ה' באייר, בכל זאת היה יוצא מביתו ביום הזה לראות איך יהודים שמחים. גם אם לגופו של ענין לא סבר כמותם, היה שמח לראות שיהודים שמחים. זהו שאמר דוד המלך, "לְרֵאוֹת בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ, לְשִׂמְחַת בְּשִׂמְחַת גּוֹיֶךָ, לְהִתְהַלֵּל עִם נְתִלְתֶּךָ" (תהלים קו, ה). לשמוח שיהודים שמחים זה דבר גדול. זהו חלק מעבודת המידות הנדרשת מאיתנו בימים אלו. לחזק את הרגשת האחדות, את ה"וְאֶהְיֶה לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ", כדי שנהיה ראויים שוב למתן תורה בחג השבועות, כמו בפעם הראשונה.

וכמוכן צריך גם להקפיד על בין אדם למקום. לא לחשוב שיהדות זה רק בין אדם לחברו. לתקן גם את בין אדם למקום, וגם את בין אדם לחברו. ויהי רצון שנזכה ליום מתן תורה ולכל המצוות התלויות בו, להביא את הקרבנות שצריך להקריב בו, במהרה בימינו, אמן.

[כי בלילה אסור להעבידו (קידושין טו, א), אבל לא עד שאחזור מהעיר, כי אז הוא איננו יודע אם אחזור בעוד רבע שעה או בעוד שלוש שעות, והרי זו עבודה שאין לה קצבה, שאף היא אסורה משום "לא תרדה בו בַּפֶּרֶךְ". כמו כן אסור להטיל עליו עבודה שלא במקצוע שלו. אם העבד הוא נגר במקצועו, אין להעסיקו בחייטות או בעבודות אחרות (רמב"ם שם ה"ז). בנוסף לכך צריך העבד להיות "עמך במאכל ועמך במשתה, שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכים והוא ישן על גבי התבן" (קדושין כ, א). אם אתה אוכל בשר טרי, חייב אתה להאכיל גם את עבדך בבשר טרי. אם אתה שותה יין משובח, חייב אתה להשקות גם את עבדך ביין כזה.

הג"ר שלום שברדון זצ"ל אף חידש ואמר, שאם יש לאדון שטריימל אחד בלבד, חייב לתת אותו לעבדו (שכן עם ילבש אותו האדון בעצמו, נמצא שלא קיים את החיוב של "עמך", שהרי אין לו שטריימל נוסף עבור עבדו), וכן אם יש לו שעון זהב אחד בלבד, חייב לתת אותו לעבדו. ואולם הרב זצ"ל חלק על זה ואמר שכולי האי לא חייבים. אבל עכ"פ קרוב לזה חייבים, כי צריך להיות "עמך במאכל ועמך במשתה".

מצות שמיטה - להרגיש את העני

מצות שמיטת קרקעות בשביעית שמוזכרת בפרשה הקודמת, וכן בפרשה שלנו (כו, לז-לה; שם, מג), אחד הטעמים שלה הוא - להרגיש את השני. היהודי העשיר, בעל השדות והכרמים, פעם בשבע שנים תרגיש שאין לך כלום, שאינך יותר טוב מהעני שאין לו שדות וכרמים. העני אוכל מההפקר, וגם אתה אוכל מההפקר, כדי שתרגיש את הלב של העני. זה דבר גדול בתורה, לדעת לרחם על העני. להרגיש את הצער של השני, להרגיש את השמחה של השני, זה דבר גדול. אדם נותן צדקה, אבל עוד יותר יפה ויותר חשוב אם הוא נותן צדקה מלב טוב. צריך להרגיש את השני, זה אחד הטעמים של מצות השמיטה.

עם היסוד הזה - שטעם מצות שמיטה הוא לתת לעשיר הרגשה של עני - אפשר להסביר ירושלמי קשה, שכבר נאמרו עליו הסברים רבים, אבל אולי מותר לומר גם את ההסבר הבא: הירושלמי מסתפק, האם יוצאים ידי חובת ארבע כוסות בפסח ביין של שביעית (שקלים פ"ג ה"ב)⁹. הירושלמי מסיק שיוצאים בזה, אבל המפרשים דנו למה בכלל צריכה להיות בזה שאלה¹⁰. וחשבתי לומר בזה פשט, על פי היסוד שאמרנו. והוא, שלכאורה ארבע כוסות ושביעית הם שני הפכים. בשביעית נאמר "וְאֶהְיֶה לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" (שמות כג, יא), שיהיו פירותיה נאכלין כדרך אכילת אביון (שאוכל מן ההפקר, או משל אחרים, כי אין לו משלו), ואילו ד' כוסות צריך לשתות דרך חירות ועשירות, ולא כדרך אביון. לכן מסתפק הירושלמי, האם אפשר לצאת ידי חובת ארבע כוסות בפסח ביין של שביעית, דכיון שיש בשתיה זו "דרך עניות", אחר שהיא באה מן ההפקר, א"כ אולי חסר כאן ב"דרך חירות", וא"א לצאת בזה ידי חובת ד' כוסות¹¹. [ומה שהירושלמי מסיק שלמעשה אפשר לצאת ידי חובת

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
 וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. ופלוני זה - הַנְּעָרָךְ - יכול להיות גם הנודר עצמו, כגון שיאמר: "עָרְפִי עָלַי". וכן בנודר דמים, יכול לנדור את דְּמֵי עצמו, ולומר: "דְּמֵי עָלַי".
2. ועי' גם רמב"ן דברים ד, ה.
3. ועי' שו"ת הרשב"א (ח"א סי' קל"ד) שגם הוא כתב כן.
4. כמובן, אין הכונה שאין חיוב מן התורה לקיים מצוות בחו"ל. אלא הכונה היא, שביחס לארץ ישראל, עבודת ה' בחו"ל היא רק בבחינת "הַצִּיבִי לָךְ צִנְיִים". [והנה, יש מצוות שחיובן לא התחיל במתן תורה, אלא רק משנכנסו ישראל לארץ, אע"פ שהן מצוות שאינן תלויות בארץ (עי' רמב"ן דברים א, א). ויתכן שהסיבה לכך היא, מפני שעיקר קיום התורה הוא רק בא"י, ולכן כל עוד לא נכנסו ישראל לארץ, לא חלה עליהם חובת מצוות אלו כלל].
5. פירש רש"י: "צהבו פניו - שְׁמַח" (מנחות סח, ב). ובמקום אחר, על מעשה אחר, כשצהבו פניו של יוסף הבבלי (שם יח, א), פירש רש"י: "צהבו פניו - מחמת שמחה". ויש שעמדו על שינוי לשון זה, ופירשו, ששמחתו של יוסף הבבלי היתה שמחה אמיתית של תורה, שזכה לברר אמיתת שמועתו, כמבואר שם בסוגיא, ושמחה כזו היא שמחה פנימית בעיקרה, שמחה שבלב, ["פְּקוּדֵי ה' יִשְׂרָאֵל מְשַׁמְחֵי לֵב"]; והגם שהיא משנה את זיו פניו של האדם ומקרינה כלפי חוץ, אך בעיקרה היא פנימית, ולכן פירש שם רש"י "צהבו פניו - מחמת שמחה"; כי צהבות הפנים החיצונית לא היתה עיקרה של השמחה, אלא רק תוצאה ממנה, מחמת השמחה, שעיקרה בלב. משא"כ אצל יהודה בן נחמיה, שם לא היתה השמחה שמחה של "פְּקוּדֵי ה' יִשְׂרָאֵל מְשַׁמְחֵי לֵב", אלא שמחה של נצחון, שהשיב את הזקן, שזוהי שמחה חיצונית, לא של פנימיות הנפש, ולכן פירש שם רש"י: "צהבו פניו - שְׁמַח". כי צהבות הפנים החיצונית היתה השמחה בעצמותה, ולא רק "מחמת" השמחה.
6. איתא בגמ': "שאלו תלמידי את רבי זירא: במה הארכת ימים? - אמר להם: מימי לא הקפדתי בתוך ביתי, ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני... ולא שָׁשְׁתִּי בתקלת חבירי... (מגילה כח, א). ומשמע, שבכל אחד מדברים אלו, יש כדי לקצר ימיו של אדם.
7. מלשונו של רבי עקיבא "צהבו פניך שֶׁשָׂהְתָּ אֶת הַזְקָן" משמע, ששמחתו של יהודה בן נחמיה היתה על כך שהשיב את הזקן, ולא על עצם העובדה שדבריו היו צודקים. ועי' הערה 5.
8. ואולי מפני זה מתו תלמידי רבי עקיבא באסכרה (יבמות סב, ב), שהיא מחלת הגרון; מידה כנגד מידה, נגד מה שהיו שמחים כשנצחו זה את זה בדברים. וכעין זה כתב המהרש"א (חי' אגרות שם ד"ה מפני) דמתוך שלא נהגו כבוד זה את זה, ודאי דיבר כל אחד בגנות חברו, ולכן מתו באסכרה, כמו שאמרו חז"ל: "סימן ללשון הרע - אסכרה" (שבת לג, א).
9. הובא גם בירושלמי שבת (פ"ח ה"א), ובירושלמי פסחים (פ"י ה"א). ועי' גם שו"ת הר צבי (ח"ב סי' ס"ח) שהאריך בענין זה.
10. עי' בספרו של מורנו הרב שליט"א ("ביצחק יקרא" ח"ב סי' י"ג) שהביא כמה פירושים שכתבו האחרונים בענין זה.
11. בשו"ת "מנחת שלמה" להגרש"ז אויערבאך זצ"ל (ח"ב סי' קכ"ב, בסמוך לסוף הסימן) כתב: "ראיתי לחכם אחד שמפרש יפה את הירושלמי, שהביעא היא ביינן של שביעית לאחר הביעור, ואליבא דמ"ד שעניים אוכלים אחר הביעור ולא עשירים, ומשו"ה מספקי להו אם זה נקרא דרך חירות או לא". עכ"ל. והנה, פירוש זה דומה ביסודו לפירושו של הרב שליט"א, ששורש הספק אם אפשר לקיים מצות ד' כוסות ביינן של שביעית הוא מחמת דאפשר שאין כאן "דרך חירות". אלא שאותו חכם שהביא הגרש"ז את דבריו העמיד את הבעיה דוקא בשיטת רבי יהודה, דס"ל שרק עניים אוכלין אחר הביעור ולא עשירים (שביעית פ"ט מ"ח), ואנן לא קיי"ל כרבי יהודה, אלא כרבי יוסי, דאחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור (רמב"ם ורע"ב שם), ונמצא דביאור זה אינו אליבא דהלכתא. אבל הרב שליט"א העמיד את הבעיה לכ"ע, ומחמת שעצם אכילת פירות שביעית הוי דרך עניות, מחמת שאוכלים אותם מן ההפקר, אף שהותרה אכילתם גם לעשירים. ופירוש זה קאי גם אליבא דהלכתא.
12. עי' הוכחת הגר"ח שמואלביץ זצ"ל ליסוד זה מן המדרש (שיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ זצ"ל שנת תשל"א שיחה ז', ההכנה השלישית).
13. וגם מעמד "הַקְּהָל" במוצאי שנת השמיטה (דברים לא, י-יג) נקרא בשם זה, כיון שהוא כעין מעמד הר סיני, כמבואר ברמב"ם שכתב על מעמד "הַקְּהָל": "וְגָרְמִים שֵׁאִינָן מְכִירִין (לשון הקודש) חייבין להכין לבם ולהקשיב אזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה, כיום שניתנה בו בסיני. אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה, חייבין לשמוע ככוונה גדולה יתרה... שלא קָבְעָה הַכְּתוּב אלא לחזק דת האמת. וְיִקְרָא עֲצָמוּ כֵּאֵילוּ עֵתָה נִצְטוּהָ בָּהּ, וּמִפִּי הַגְּבוּרָה שׁוֹמְעָה, שֶׁהַמֶּלֶךְ שֶׁלִּיחַ הוּא לְהַשְׁמִיעַ דְּבַרֵּי הָאֱלֹהִים" (רמב"ם הלכ' חגיגה פ"ג ה"ו).
14. וכתב בעל "הכתב והקבלה" (דברים ט, י), שלכן נקרא חג השבועות בלשון חז"ל "עֲצָרָת", כי עצרת הוא לשון התקלות והתכנסות, [כמבואר באונקלוס שתרגם "עֲצָרָת" - "כְּנִישׁ" (ויקרא כג, לו; במדבר כט, לה; דברים טז, ח), וכמבואר ברש"י (דברים שם בפירושו השני)]. ועי' גם רש"י קידושין (ו, א ד"ה עצרת)]. ובחרו בשם זה, מחמת שמצאו בג' מקומות בתורה, שחג זה נקרא בשם "יום הַקְּהָל".
15. ובוזה תתורץ קושיית בעל "הכתב והקבלה" (דברים ט, י), "למה קרא משה את יום הנכבד והנורא הזה, אשר כמוהו לא היה מעולם וכמוהו לא יהיה, בשם יום הַקְּהָל' לבד. [הרין מן הראוי לקרוא כל דבר בְּשֵׁם לפי גודל ערכו ויתרון מעלתו על אחרים, לא בְּשֵׁם הַנוֹפֵל גַּם עַל דְּבָרִים פְּשׁוּטִים פְּחוּתֵי הַעֶרֶךְ". ועי' מה שתירץ. ולהאמור כאן, מיושבת הקושיא שפיר.
16. ועי' מה שכתב הרמב"ן בביאור מצוה זו. וכדבריו מבואר גם ברמב"ם (סוה"מ צ"מ ע"ו, ובהלכ' דעות פ"ו ה"ג).